

Vrijdag 17.04

Plenaire lezing

Wat zullen de kinderen zeggen? De stem van kinderen en jongeren in onderzoek naar jeugdliteratuur

Vanessa Joosen (Universiteit Antwerpen)

De titel van deze lezing verwijst naar een beroemd essay van Nellie van Kol, 'Wat zullen de kinderen lezen?' (*De Gids*, 1899), dat mee aan de basis ligt van de studie van de Nederlandse jeugdliteratuur. Van Kol reflecteert er op jeugdboeken en hun effect op jonge lezers zonder kinderen daarbij te betrekken. Die praktijk was lange tijd toonaangevend in de studie van de jeugdliteratuur, met daarnaast occasioneel onderzoek dat het leesgedrag en de voorkeuren van kinderen en jongeren in kaart bracht.

Deze lezing reflecteert op recent onderzoek naar en met jonge lezers en stelt daarbij studies vanuit literatuurwetenschappelijke hoek uit Vlaanderen en Nederland centraal. Een rode draad binnen dat onderzoek zijn pogingen om de eigen visies van kinderen en jongeren meer ruimte te geven, onder andere in kinder- en jeugdjury's (Helma van Lierop-Debrauwer), in strategieën voor vertalingen van kinderliteratuur (Joosen), in een intergenerationele dialoog met volwassen lezers (Leander Duthoy), in literatuuronderwijs (Jeroen Dera) en via sociale media (Sonali Kulkarni, Luz Santa Maria, Linda Ackermans). Onderzoekers stellen daarbij vast dat de visie, expertise en leesvaardigheden van kinderen en jongeren meer erkend (moeten) worden en dat hun inbreng leidt tot meer interesse voor 'affect' in de waardering van jonge lezers voor literatuur. Deze aanpak past in een bredere internationale tendens om kinderen en jongeren meer te betrekken bij participatorisch onderzoek, zoals dat al bedreven is door onderzoekers als Justyna Deszcz-Tryhubczak, Nina Christensen, Marah Gubar en Giuliana Fenech. De lezing sluit af met een reflectie op hindernissen en kansen voor verder onderzoek dat de visie van jonge lezers meer ruimte wil geven.

Bio

Vanessa Joosen is gewoon hoogleraar Engelse literatuur en jeugdliteratuur aan de Universiteit Antwerpen. Daar doet ze onderzoek naar, onder andere, sprookjes, vertalingen van jeugdliteratuur en leeftijd in literatuur. Van 2019 tot 2024 leidde ze het ERC-project 'Constructing Age for Young Readers'. Vanessa Joosen publiceerde al verschillende monografieën, zoals *Critical and Creative Perspectives on Fairy Tales*, *Zwart als inkt: De sprookjes van Grimm in de Nederlandstalige literatuur*, *Adulthood in Children's Literature* en *Hoe oud is jong? Leeftijd in jeugdliteratuur*. Op dit moment is ze ondervoorzitter van de International Research Society for Children's Literature. Sinds 2023 is ze lid van de KVAB en de KANTL.

Sessie 18: digitale lezers

(On)leesbare lezers: taalmodellen in hun literaire *umwelt* - Mathijs Tratsaert (onafhankelijk onderzoeker; *Flemish Review de la Poëzie*) & Siebe Bluijs (Tilburg University)

Sinds de lancering van ChatGPT in 2022 wordt heel wat literatuurwetenschappelijk onderzoek verricht naar het vermogen van *Large Language Models* (LLMs) om literaire teksten te produceren (Bajohr 2024; Floridi 2025). Veel minder aandacht gaat uit naar LLMs als lezers van teksten. Dat is opvallend, aangezien de datasets waarmee ze zijn getraind miljoenen boeken bevatten, en iedere prompt van een gebruiker eerst moet worden 'gelezen' voordat het model een antwoord kan genereren. Als het over LLMs als lezers gaat, krijgt het begrip 'lezen' vaak een instrumentele invulling, die aansluit bij discoursen over *distant reading*. Zo merkt Gaston Franssen (2023) op dat LLMs patronen oppikken in de trainingsdata en daardoor kennis kunnen opleveren over een bepaald vakgebied, zoals de Nederlandstalige poëzie.

In deze bijdrage willen we de blik op de leeswijzen van LLMs verruimen door een posthumanistische invulling aan het begrip lezen te geven. We volgen daarbij de inzichten van N. Katherine Hayles (2022, 647), die stelt dat we deze LLMs moeten begrijpen vanuit hun eigen 'umwelt, or world horizon, that can be reconstructed through an understanding of the machine's architecture and functioning'.

Om die eigenheid in beeld te brengen, onderzoeken we LLMs in deze bijdrage als lezers van canonieke gedichten uit de Nederlandse poëziegeschiedenis. We bouwen hierbij verder op exploratief onderzoek van Mathijs Tratsaert (2024), die een gedicht door drie verschillende taalmodellen liet interpreteren en concludeerde dat LLMs niet alleen fundamenteel anders lezen dan mensen, maar afhankelijk van hun architectuur en parameters ook verschillende leesstrategieën toepassen.

We presenteren een systematische analyse van de verschillende leesstrategieën waarmee elk model de door ons gekozen gedichten benadert. Daarmee maken we het contrast tussen menselijke en machinale manieren van lezen expliciet en we stellen de vraag of de tweede de eerste kan verrijken. Daarnaast reflecteren we op onze eigen leespraktijk. Want in hoeverre is de talige output van LLMs überhaupt leesbaar voor mensen? Op die manier brengen we verschillende vormen en niveaus van (on)leesbaarheid in kaart (cf. Hesselberth et al. 2018).

Bibliografie

Bajohr, H. (2024). Writing at a Distance: Notes on Authorship and Artificial Intelligence. *German Studies Review*, 47(2), 315- 337.

Floridi, L. (2025). Distant Writing: Literary Production in the Age of Artificial Intelligence. *Minds & Machines*, 35(30). Geraadpleegd via <https://doi.org/10.1007/s11023-025-09732-1>

Franssen, G. (2023, 4 februari). De poëtica van ChatGPT. *Neerlandistiek.nl*. Geraadpleegd via <https://neerlandistiek.nl/2023/02/de-poetica-van-chatgpt/>

Hayles, N.K. (2022). Inside the Mind of an AI: Materiality and the Crisis of Representation. *New Literary History*, 53(4), 635-666.

Hesselberth, P., Houwen, J., Peeren, E., & de Vos, R. (2018), Introduction: Legibility in the Age of Signs and Machines. In R. de Vos, P. Hesselberth, J. Houwen, & E. Peeren (reds.). *Legibility in the Age of Signs and Machines* (pp. 1-18). Brill/Rodopi.

Tratsaert, M. (2024). Inhuman Reading(s). *COLLATERAL Online Journal for Cross-Cultural Close Reading*, 105. Geraadpleegd via <https://www.collateral-journal.com/index.php?collision=105>

Herkenbare emoties? Een computationeel onderzoek - Iris Kater (Universiteit Utrecht), Rona Loeffen (Universiteit Utrecht) & Sven Vitse (Universiteit Utrecht)

In de roman *Waan* (1905) van Marcellus Emants spreekt de protagonist over zijn aanstaande huwelijk:

Of we 't op den duur met mekaar zulle kunne vinde... op den duur? Ja... wat zal ik u daarop antwoorde? Natuurlijk hoop en geloof ik van ja; (...) ik hou zielsveel van Maggie en één ding weet ik zeker: dat gevoel dring ik me niet op. (...) Maar... overigens... dat moet ik erkenne: op 't gebied van vrouwe... laat ik liever zegge: van de liefde... ben ik zonder enige ondervinding... bepaald groen... en dat... dat besef geeft me soms 'n akelig gevoel van verlegenheid... van niet-wete-hoe-ik-'t-heb.

Het personage drukt zijn liefde uit voor zijn verloofde, de hoop dat het een goed huwelijk wordt, en schaamte over zijn gebrek aan ervaring. Een menselijke lezer kan deze emoties vermoedelijk herkennen in dit fragment, maar kan een computer dat ook? En is deze afbakening van emoties wel zo vanzelfsprekend? Literaire teksten verbeelden van oudsher affectieve ervaringen (emoties). De betekenis en tekstuele uitdrukking die aan deze ervaringen worden gegeven zijn echter afhankelijk van de sociale, culturele en historische context. Zo ontstaat de ervaring van schaamte vaak in een normatieve culturele context (bijvoorbeeld rond gender en seksualiteit).

In deze bijdrage rapporteren we een experimenteel onderzoek waarin we met *machine learning* emoties trachten te detecteren in moderne Nederlandse romans. Dit onderzoek sluit aan bij enerzijds cultuurhistorisch onderzoek naar de geschiedenis van emoties en anderzijds bij onderzoek naar computationele emotiedetectie en sentimentanalyse. Bovendien is ons experiment geïnspireerd door de ideologiekritische kanttekeningen die vanuit de affecttheorie (Ahmed 2014) zijn geplaatst bij psychologische modellen van zogeheten *basic emotions*.

Onze werkwijze: op basis van literatuurstudie stellen we een categorisering van emoties op, waarna we in een set van uiteenlopende romanpassages handmatig het voorkomen van emoties annoteren. We gebruiken een diachroon corpus dat in het kader van een eerder onderzoek is samengesteld (Vitse 2024). We evalueren de overeenkomst tussen de drie annotatoren. Vervolgens trainen we op basis van de handmatige annotaties verschillende modellen om automatisch emoties te herkennen en evalueren we de prestaties van deze modellen. In onze bijdrage presenteren we de resultaten van dit experiment en reflecteren we op de theoretische en methodische vragen die dit oproept.

Bibliografie

Ahmed, S. (2004 [2014]). *The Cultural Politics of Emotion* (2e ed). Edinburgh University Press.

Vitse, S. (2024). De kracht van foute voorspellingen: Een methodische reflectie op machine learning aan de hand van onderzoek naar genderrepresentatie in moderne Nederlandstalige romans. *Spiegel der Letteren*, 66(2), 169-199.

Sessie 19: institutionalisering van leespraktijken

De school en de disciplineren van het lezen (1900-1940) - Pieter Verstraeten (Katholieke Universiteit Leuven)

Een van de belangrijkste ontwikkelingen van de moderniteit is ongetwijfeld de gestage institutionalisering van het massaonderwijs in de negentiende en twintigste eeuw, die onder meer tot uiting komt in een hele reeks onderwijswetten, in de professionalisering van onderwijsverstrekkers, in nieuwe types van scholen en steeds weer nieuwe sociale groepen die (tot een bepaald niveau) toegang krijgen tot het onderwijs (Francisco, Ramirez en Boli 1987; Depaepe 2012, Bank, Van Buuren en Braun 2000; Baggerman 2025). Belangrijke mijlpalen in dat proces zijn rond de eeuwwisseling de wetten op de leerplicht voor kinderen van 6 tot 12 (en later 14) jaar (1900 in Nederland, 1914 in België). De institutionalisering van het formele onderwijs voor de massa impliceert meteen ook een (nieuwe) institutionalisering van het lezen, als een van de cruciale schoolse vaardigheden in het hart van de zich moderniserende curricula.

In mijn bijdrage aan *Achter de verhalen* 2026 wil ik dat complexe proces van de institutionalisering van het lezen van naderbij bestuderen. Ik wil aantonen dat er in de nieuwe pedagogische context die rond de eeuwwisseling ontstaat een volledige transformatie plaatsvindt van de praktijk van het lezen op school, met als meest in het oog springende fenomeen het ontstaan van het stillezen als didactische methode (Verstraete 2022). Die transformatie voltrekt zich over de grenzen van de verschillende vormen van lezen en niveaus van lezen heen. Ik maak daarbij dus geen a priori onderscheid tussen aanvankelijk technisch lezen en meer gevorderd literair lezen, of tussen lezen op de lagere school, in het voortgezet en zelfs hoger onderwijs. Deze overkoepelende transformatie kan slechts verklaard worden als er rekening wordt gehouden met een viervoudige 'disciplineren' van het lezen op school: mede onder invloed van de toenemende autonomisering van de literatuur én van de school komt dat lezen namelijk tot stand als een sociale praktijk op het kruispunt van minstens vier sociale velden met eigen wetten en een eigen logica - het veld van de literatuur, van de pedagogie en de school, van de religie en de ethiek, van de politiek en de natie – die het lezen samen mee bepalen en mee definiëren.

Ik wil deze viervoudige 'disciplineren' van het lezen demonstreren aan de hand van een kleine maar veelzeggende casus: een vernietigende recensie die de onderwijzer-schrijver Theo Thijssen in 1910 voor zijn tijdschrift *De Nieuwe School* schreef over een 'studie- en repetitietieboek voor candidaat-hoofdonderwijzers' over literatuur: *Lezen en verwerken. Opstellen over letterkundige werken* van de hand van 'G. Elgersma, Hoofd ener school te 's-Gravenhage' (Thijssen 1911[1910]). Tot slot wil ik kort de link leggen tussen de leespraktijk waar Thijssen tegen ageert, en de nieuwe academische leespraktijken die stilaan het licht zien en die later onder meer bekendheid hebben verworven onder noemers als *close reading* (Buurma & Heffernan 2021; Kramnik 2023; Guillory 2025).

Jeugdige leeswoede: vormen van lezen in Nederlandstalige romans over jeugd tussen 1918 en 1940 - Ruth Van Hecke (Katholieke Universiteit Leuven)

Aan het begin van de twintigste eeuw veranderde de omgang met boeken en lezen ingrijpend. De leerplicht, toenemende alfabetisering en technologische innovaties vergrootten het lezerspubliek (Lambrecht 2021). Nieuwe vormen van literatuur – betaalbare maar kwalitatieve boeken voor een groeiende middenklasse – zagen het daglicht (Sanders, Van Boven & Verstraeten 2017). Lezen kreeg in die context, als mogelijk instrument tot zelfontplooiing en sociale stijging (Blair 2012), vaak een pedagogische lading (Lambrecht 2021). In diezelfde periode nam de fascinatie voor de jeugd toe en begon men de adolescentie als aparte socio-culturele categorie te beschouwen. Niet alleen pedagogische en psychologische discoursen besteedden toenemende aandacht aan deze 'nieuwe' levensfase, ook in de literatuur werd de jeugd een belangrijk thema (Neubauer 1993; Lampo 1943). Tijdens het interbellum verschenen tal van verhalen waarin jongeren centraal staan. Denk maar aan *Titaantjes* (1918), *De Witte* (1920), *Kees De Jongen* (1923), *Eva* (1927), *Wanordelijkheden rondom een lastig kind* (1933), *Terug tot Ina Damman* (1934), *Elias of het gevecht met de nachtegale* (1938) en *Het experiment* (1940).

Deze romans over jeugd bevatten vaak scenes waarin boeken aan bod komen of waarin gelezen wordt. Lezen verschijnt er niet louter als tijdverdrijf, maar als symbolische praktijk, verbonden aan identiteit, smaak en klasse. In deze verhalen waarin opgroeien en Bildung centraal staat, speelt lezen tekstintern een rol (zoals lezen als educatie, toegang tot cultureel kapitaal, escapisme, *community building*), maar het werkt tegelijk ook tekstextern (intertekstualiteit maakt de lezer bv. wegwijs in de wereld van literatuur hetgeen bijdraagt aan diens 'Bildung'). In deze paper bekijk ik op welke manier lezen in deze romans bijdraagt aan de ontwikkeling van de jeugdige protagonist en aan bredere processen van Bildung, distinctie, verzet, klassevorming en culturele aspiratie. Met onder andere het hoofdstuk "Books do Furnish a Room": Readers Reading' uit Humbles *The Feminine Middlebrow Novel 1902s to 1950s* (2001) en met Poliak & Maugers studie *Les usages sociaux de la lecture* (1989) als methodologische handvaten toon ik hoe de interbellumliteratuur over jeugd lezen als praktijk op verschillende manieren inzet. Fragmenten uit een breed corpus aan boeken over jeugd zullen aan bod komen om dit te staven.

Bibliografie

Attar, K. & Nash, A. (2025). *Books, Readers and Libraries in Fiction*. University of London Press.

Blair, A. (2012). *Reading Up: Middle-Class Readers and the Culture of Success in the Early Twentieth-Century United States*. Temple University Press.

Chalk, B.T. (2024). *Novel Schooling: Education, Formation, and Reading in Fiction*. Palgrave Macmillan Cham.

Humble, N. (2001). 'Books do Furnish a Room': Readers and Reading'. In: *The Feminine Middlebrow Novel 1920s-1950s. Class, Domesticity, and Bohemianism*. Oxford University Press.

Lambrecht, B. (2018). *Publieksliteratuur uit Vlaanderen tijdens het interbellum: een pedagogisch project*. Garant.

Mauger, G., & Poliak, C. (1998). Les usages sociaux de la lecture. *Actes de La Recherche en Sciences Sociales*, 123(1), 3-24.

Sanders, M., van Boven, E., & Verstraeten, P. (2017). *Echte leesboeken: Publieksliteratuur in de twintigste eeuw*. Uitgeverij Verloren.

De Vlaamse literatuur naar het Vlaamse volk brengen, of omgekeerd? Een onderzoek naar het lees- en literatuuronderwijs aan de volksuniversiteit Herman van den Reeck (1928-1940) - Dorian Barbieur (Katholieke Universiteit Leuven)

In de prille twintigste eeuw verschenen de eerste volksuniversiteiten in België (De Vroede 1979, 265; Coenen 2021, 32). Deze onderwijsinstellingen voor volwassenen hadden als doel om een toegankelijke vorm van hoger onderwijs aan te bieden aan minder bevoordeelde sociale groepen, waaronder arbeiders en vrouwen. Het vernieuwende aspect van volksuniversiteiten bestond erin dat ze, in tegenstelling tot eerdere pogingen tot hoger volksonderwijs, een horizontelere werking hadden die minder afhankelijk was van academische hiërarchieën, en dat ze, ten minste in theorie, meer nadruk legden op intellectuele uitwisseling dan op kennisoverdracht (Coenen 2017, 3).

Deze filosofie heeft een invloed gehad op de concrete manier waarop het literatuuronderwijs plaatsvond aan de volksuniversiteiten. Daar waar eerdere initiatieven, zoals de universiteitsextensies, voordrachten aanboden die inhoudelijk en vormelijk weinig verschilden van universiteitscolleges, gingen medewerkers aan volksuniversiteiten vaak op zoek naar manieren om de onderwezen literatuur te doen leven bij de studenten. Er ontstond zo op korte tijd een resem aan leesclubs, declamatiegroepen en zelfs theatergezelschappen (Couvreur 1977, 24; Van der Wee 1978, 53-54).

In deze presentatie zal ik het lees- en literatuuronderwijs van de Antwerpse Volksuniversiteit Herman van den Reeck (1928-1940) onderzoeken. Omwille van haar expliciete Vlaamsgezinde strekking heeft de Nederlandstalige literatuur altijd een grote rol gespeeld in de onderwijsprogramma's van deze instelling (Lansens 1980, 51). Veel Vlaamse auteurs, waaronder Paul de Vree en Marnix Gijsen, waren ook regelmatige medewerkers aan de volksuniversiteit (Ibid., 50-51). In het onderzoek naar deze casus zal ik een onderscheid maken tussen, enerzijds, de theoretische reflecties over het lezen, zoals in Paul de Vrees lessenreeks *Over de Roman* (1933), en, anderzijds, de praktische initiatieven die pedagogische medewerkers op poten hebben gezet om het lezen te bevorderen, zoals literatuurcursussen en boekenbeurzen. De analyse en confrontatie van deze twee aspecten zal een nieuw licht werpen op het belang van leesbevordering in het toenmalige hoger volksonderwijs.

Bibliografie

Coenen, M.T. (2017). Quand les universités populaires renouent avec l'histoire. *Dynamiques. Histoire sociale en revue*, 4, 1-8.

Coenen, M.T. (2021). Femmes, féministes et universités populaires en Belgique avant 1914. *Histoire de l'éducation*, 156, 31-51.

Couvreur, L. (1977). *De volksuniversiteit te Schaarbeek*. KU Leuven.

De Vree, P. (1933). *Over den Roman*. N.V. Vonksteen.

De Vroede, M. (1979). Hogeschooluitbreidingen en volksuniversiteiten. *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 10(1-2), 255-78.

Lansens, R. (1980). *De volksuniversiteit Herman van den Reeck te Antwerpen*. KU Leuven.

Van der Wee, A. (1978). *De volksuniversiteit te Sint-Gillis: 1901-1914*. KU Leuven.

Slotlezing

Onder voorbehoud. Moderne Nederlandse Letterkunde in flux

Geert Buelens e.a. (Universiteit Utrecht)

Als aankondiging van de vooralsnog themaloze AdV-editie van 2028 verzorgen Geert Buelens en collega's van de sectie Moderne Letterkunde van de Universiteit Utrecht de slotlezing. Aan de hand van de nieuwe invulling die ze de afgelopen jaren hebben gegeven aan het Utrechtse onderwijs gaan ze graag het gesprek aan over wat de letterkundige neerlandistiek kan en wil zijn in tijden van grote maatschappelijke, culturele, technologische en academische veranderingen. Wat betekent 'Nederlands' in het licht van het nativisme en nationalisme? Hoe verhoudt de 'letterkunde' zich tot de cultuurgeschiedenis, mediawetenschappen en musicologie? Hoe productief is de periodisering 'modern' wanneer het aantal onderzoekers en docenten in de letterkundige neerlandistiek substantieel krimpt? Wat is de neerlandistische vaardigheid 'leren lezen en schrijven' waard in het licht van AI? En – direct aansluitend op het thema van de Gentse Achter de Verhalen – wat betekent literair en letterkundig lezen vandaag, welke vaardigheden willen we in dat opzicht vooral ontwikkelen bij studenten en jonge onderzoekers?